

Kolozsvár cigány népessége II. József korában

<https://erdelyikronika.net/2017/11/kolozsvar-cigany-nepessege-ii-jozsef-koraban>

Írta Nagy Pál

Abból az időszakból, amikor Erdély Magyarországtól elválasztva, külön politikai szervezettel és országgyűléssel tartozott a Habsburg Birodalomhoz, jelenleg egyetlen olyan összeírást^[1] ismerünk, amelyik kifejezetten azért történt, hogy a Gubernium alá tartozó cigány népességet megszámlálják. A Főkormányzóság 1781. január 18-án rendelte el az összeírást, célja a Bécsből, az erdélyi kancelláriától is inspirált szisztematikus letelepítési politika előkészítése volt, amire az elkövetkező években sor is került.

A Gubernium tudni akarta a cigányok számát és tájékozódni akart, hogy beletartoznak-e a társadalmi hierarchiába, ellenőrizhetők és adóztathatók-e. A fiskális cigányokat nem kellett összeírni, róluk rendelkezésre álltak a Fiscusnál a külön kimutatások (Zsupos, 1996). Kolozsváron nem is éltek e kategóriába tartozó cigányok.

A guberniumi összeírást a székely és szász székek, a vármegyék és a városok külön-külön hajtották végre. A helyi hatóságok által felküldött összeírási íveket a Guberniumnál összesítették, címe: *Tabella Indicans Numerum et Statum Zingarorum*. Megadják helységenként a családfők számát, majd azt, hogy a családok közül mennyi letelepült, vándorló, jobbágy és zsellér. Egy külön tabella taxás helyek adatait tartalmazza ugyanúgy. A taxás helyek: Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely, Vízakna, Abrudbánya, Hátszeg, Vajdahunyad, Illyefalva, Kézdivásárhely, Bereck, Székelyudvarhely, Oláhfalva, Erzsébetváros, Szamosújvár.

A 14 taxás hely közül csak Erzsébetvárosban volt nagyobb a cigányok száma Kolozsvárnál. Vajdahunyadon a családfők száma kevesebb volt, a lélekszám azonban több. Összességében az erdélyi városok közül Brassóban és Nagyszebenben élt a legtöbb cigány. Az összesítés szerint Kolozsváron a cigány családfők száma 75, a lelkek száma pedig 119. Utóbbi a családhoz tartozó férfi és nő családtagokat jelentette. A részletes adatokat tartalmazó helyi adatfelvételtől 58 férfi és 61 nő családtag számolható ki (az erre vonatkozó rovat csak számokat tartalmaz).

A lelkek száma nem lehet a cigányok teljes száma, mert ez 75 családra túl kevés. Ha a lelkek és a családfők számát összeadjuk (194), akkor pedig a férfiak száma aránytalanul magas, ami valószínűleg úgy lehet, hogy a feleségek nincsenek beszámolva a nő családtagok közé. A családfők között összeírtak egy katonát és két árvát is, akiknek nem volt családja. Őket leszámítva, a szokott 4,5-es szorzószámmal a cigányok lélekszáma 324 főre tehető. Ha ezt

fogadjuk el, akkor az első népszámlálás 13928 fős tényleges népességéhez viszonyítva a cigányok aránya 2,3 % a városban.

1781-ben néhányan feltehetően kimaradtak az összeírásból. Ebben az időben a köztisztasági feladatokat is ellátó hóhérok még a cigányok közül kerültek ki (Kiss, 2001), de nincsenek ott az összeírásban, mint pl. Marosvásárhelyen.

A letelepültségre és vándorlásra vonatkozó adatokat 75 főre számolták az összesítésben. Letelepült (domiciliatus) volt 51 (68 %), vándorló (vagus) pedig 24 családfő (32 %). A *vagus* ebben az esetben nem csavargót jelent és ez az állapot nem értelmezhető jogon, illetve társadalmon kívüliségként. A rendi társadalomba ők is beletartoztak, ezért van az, hogy a jobbágyok és zsellérek aránya nem azonos a letelepültek és vándorlók arányával. A 75 főből 72 volt jobbágy és 3 zsellér. Azoknak, akik vándorló életmódot folytattak, a nem cigányok között is jelentős volt a száma, az 1791. évi adótabellák szerint 298 fő, 1009 mezőgazdaságból élő adózóból (29,5 %). A cigányok és nem cigányok között a vándorlók aránya majdnem azonos (Csetri, 2001).

A cigányok száma a 18. század utolsó harmadában elérte azt a határt, amikor lélekszámuk abszolúte nem sok ugyan, de az azonos tevékenységet folytatók magas száma miatt, relatíve mégis sokan lesznek. Erre volt válasz, hogy némelyek faluzó életmódot folytattak, vagy akár több száz kilométerre, máshol próbáltak megélhetést keresni. Már két évtizeddel az összeírás előtt, azt vallja magáról 1762-ben a kolozsvári születésű, paráznasággal vádolt Fogarasi Zsigmond, hogy többedmagával jött „*szerecsét próbálni*” Egerbe (Nagy, 2003).

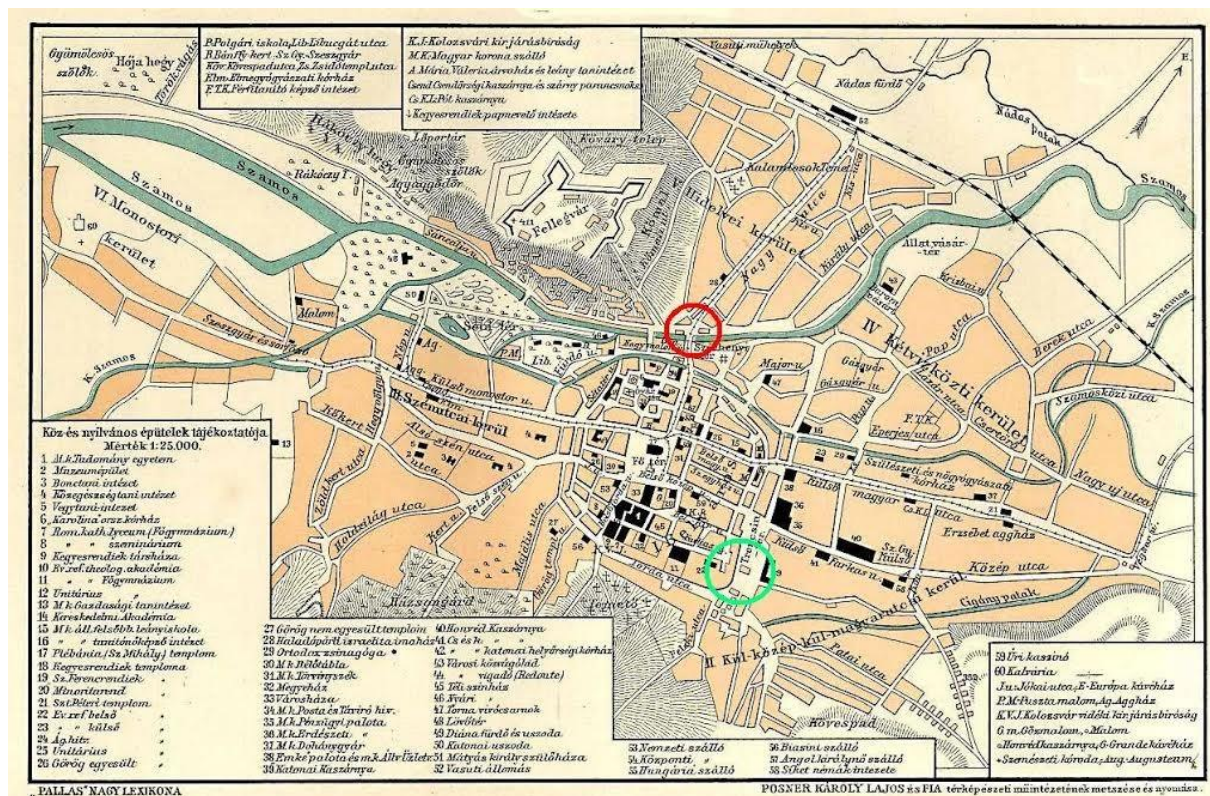
A foglalkozási és vallási adatokba a katonát és a két árvát nem számították be. Az árvákról azonban megjegyezték, hogy „*servat*”, vagyis szolgálnak. Így 72 családfőből 36 muzsikus (50 %), 30 kovács (42 %), 1 varga, 2 napszámos, 1 pajzsgyártó, 1 vak, 1 esetben pedig nincs bejegyzés. A családfők 92 %-a kovács és muzsikus. Tekintetbe véve, hogy a városban dolgoztak nem cigányok is kovácsként és zenészként, illetve számolni kell nem hivatásos paraszt muzsikussal is, a cigányok megélhetése nem volt biztos az aránytalanság miatt. A téglavetés, amit a 19. század derekán már sok cigány végez a város keleti határában a cigányhurubák [földkunyhók] mellett, a 18. század végén még elő sem fordul.

Vallásilag a római katolikus és református felekezet között oszlottak meg, 80-20 %-os arányban. Azt mondhatjuk, hogy felekezet szempontjából a város többi lakosához hasonlóak, akárcsak jogállásban.

A kolozsvári cigányok kulturális sajátosságairól a források alig nyújtanak információkat, a cigány identitás historikus tényezői csak részlegesen láthatók. A fizikai kinézetről és a nyelvről közvetlen adatok nem nyerhetők. A cigányok családneve többségében magyar, kisebb részben német és román.

A 16. század elején Kolozsváron sátrakban laktak a cigányok, 1585-ben már kalyibákról szólnak a források, a 17. századból több adat is van a cigányhurubákról, azaz földkunyhókról. A későbbi forrásokban a sátor kivételével a házszerű építményekről és a földbe ásott lakásról is hallunk. A hurubára még 1851-ből is van adat. Kiss András kutatásaiból azt is tudjuk, hogy a huruba nem tipikusan cigányok lakhelye, hanem a szegényeké (Kiss, 1990).

A cigányok Kolozsváron is leginkább életmódban és foglalkozási szerkezetben különböztek a lakosság többi részétől. A középkor óta térben is elkülönültek. A 18. század előtt a cigányok a városfalon kívül, a keleti hóstátban és attól délre lakhattak (Kiss, 2014). A Cigánysornak nevezett rész, amely ténylegesen nem utca, a 18. században alakult ki azután, hogy a falak előterében az építkezési tilalmat feloldották. Az 1763-1785. évi katonai térképek négyzet alakú kis telepet mutatnak a Szabók Tornya (Bethlen-bástya) közelében. Az 1734-es térképen ez még nincs. A Cigánysor tehát, ahogy ezt Asztalos Lajos kimutatta, 1734 és 1763 között jött létre (Asztalos, 2012; Gaál, 2006). Részben a már régebb óta a városban élő, meggyarapodott cigányok átköltözésével a csak kevéssel arrébb lévő Külső-Farkas utcából, részben újabbak beköltözésével, ami a cigány népesség növekedéséhez vezetett. A Cigánysor az 1869-es várostérképen is látható.

Kolozsvár térképe a 19. század végéről (Pallas Lexikon). Pirossal jelölve a Hídkapu helye, zölddel a Szabók Bástyája.

Az 1781-es összeírás nem tartalmaz adatokat arról, hogy a családok a város mely részén laktak. Más források alapján megállapítható, hogy két helyen is. A cigányok egy része ott, ahol a Cigánysor létrejött és a Külső-Farkas utcában. Laktak cigányok a Hídkapun kívüli külvárosban

is. Fogarasi Zsigmond említett vallomásaiban ezt mondta: „*Feleségem vagyok, Szilágyi Boris Szilágyi Gergely másként Grunczi nevű Kolosvarott lakós cigánynak leánya, Kolosváron lehet reá akadni, tsak a hid kapun kívül a hostján, Fogarasi Zsigmond apámnak által ellenébe kellett keresni.*” Ez a terület más néven a Hídelve. A Cigánysor néven ismert kis telepet, ahol a polgárosultabb cigányok és az elismertebb zenészek laktak, az 1980-as évek elején számolták fel. A Hídkaput az 1870-es években bontották le, de Hídelvén, a Szamos mentén a Barom vásár, Vágóhid és Állatvásár tér környékén ma is laknak cigányok, nem kompakt közösségben, ám jelentős számban. Ugyanabban az irányban, a vasúti hídon túl még többen.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a kolozsvári cigányok beletartoztak a város társadalmába, az akkori „hóstátiak” sajátos világába, a helyi népeiséget kiszolgáló alsó rétegekéhez hasonló pozíciókban. A cigányok egy része az apáról fiúra szálló tanult mesterség megtartása, illetve az abból való megélhetés érdekében földrajzilag mobil volt. A cigány népeiség már a 18. században is differenciálódott, a társadalmi és vertikális mobilitás azonban mérsékelt volt, a 19. században a polgárosodással vált erőteljesebbé.

Források és irodalom

Asztalos Lajos: Helytörténet – Kolozsvár – Közelről. Nádas, Békás, Cigánypatak, Gorbó. *Szabadság* 2012. jún. 13.

Csetri Elek: *Kolozsvár népeisége a középkortól a jelenkorig*. In: Dáné Tibor Kálmán-Egyed Ákos-Sipos Gábor-Wolf Rudolf (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve*. Kvár. 2001.

Kiss András: *Források és adatok a kolozsvári cigányok XVI-XIX. századi történetéhez*. Korunk 1990/7. 888-896.

Kiss András: *Szelleműzés a „hóhér házából” levéltári anyaggal*. Korunk 2001/9. 59-66.

Kiss András: *Más források – más értelmezések*. Mentor, 2014.

Nagy Pál: *Cigányperek Magyarországon (1758-1787)*. Szekszárd, 2003. Romológiai Kutatóintézet Közleményei 7/38. sz.

Zsupos Zoltán: *Az erdélyi sátoros taxás és aranymosó fiskális cigányok a 18. században*. Bp. 1996. Cigány Néprajzi Tanulmányok 4-5.

Jegyzetek

[1] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. F 46. Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak, Gubernium Transylvanicum (In Politicis). Nro. 1781/2561, 1781/4868.